

ТУШ ЎНГ БЎЛМАС, ЎНГ ТУШ БЎЛМАС
(Ёхуд сунъий интеллект хусусида фалсафий мулоҳазалар)

<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2025-24-261-270>

Норов Тожи Омонович

Тошкент давлат иқтисодиёт университети
“Фалсафа” кафедраси профессори, Фалсафа фанлари доктори
Тошкент, Ўзбекистон

Аннотация. Ушбу мақолада сунъий интеллектнинг (СИ) мустақил фан, илмий тадқиқот мавзуси ва айниқса амалий фаолият сифатида шаклланиши билан боғлиқ асосий фалсафий, ахлоқий-эстетик жиҳатлар кўриб чиқилади. Шу каби СИ ривожланишининг тарихий босқичлари, замонавий муаммолар ва истиқболлар, шунингдек, онг ва ўз-ўзини ўрганиш қобилиятига эга бўлган «кучли» СИ яратишга уринишда юзага келадиган муаммолар таҳлил қилинади. СИ ҳаракатлари учун жавобгарлик муаммолари ва СИнинг инсоният келажасига мумкин бўлган таъсирларининг фалсафий жиҳатларига алоҳида эътибор қаратилган.

Калит сўзлар. Сунъий интеллект, СИнинг фалсафий таҳлили, СИ фалсафасида этика-эстетика муаммоси, табиий онг, сунъий онг, СИнинг ижобий ва салбий жиҳатлари.

Аннотация. В статье рассматриваются основные философские, этические и эстетические аспекты, связанные со становлением искусственного интеллекта (ИИ) как самостоятельной науки, предмета научного исследования и, в частности, практической деятельности. Анализируются исторические этапы развития ИИ, современные проблемы и перспективы, а также проблемы, возникающие при попытках создания «сильного» ИИ, обладающего сознанием и способностью к самообучению. Особое внимание уделяется проблемам ответственности за действия ИИ и философским аспектам возможного влияния ИИ на будущее человечества.

Ключевые слова. Искусственный интеллект, философский анализ ИИ, этические и эстетические проблемы в философии ИИ, естественное сознание, искусственное сознание, положительные и отрицательные стороны ИИ.

Abstract. This article examines the main philosophical, ethical and aesthetic aspects associated with the formation of artificial intelligence (AI) as an independent science, a subject of scientific research and, in particular, practical

activity. The historical stages of the development of AI, modern problems and prospects, as well as the problems that arise in attempts to create a "strong" AI with consciousness and the ability to self-study are analyzed. Particular attention is paid to the problems of responsibility for AI actions and the philosophical aspects of the possible impact of AI on the future of humanity.

Keywords. Artificial intelligence, philosophical analysis of AI, ethical and aesthetic problems in the philosophy of AI, natural consciousness, artificial consciousness, positive and negative aspects of AI.

Яратилиш тарихи унчалик узоқ бўлмаган ва шартли равишда “Сунъий интеллект” ёки бошқачароқ айтганда “Сунъий ақл”, “Сунъий идрок” деб айтиб келинаётган XX аср мўъжизаси аслида бирламчи, табиий ақл инсон тафаккурининг меваси бўлиб, дарҳақиқат, бу “мўъжизани” бевосита яратувчилари ва соҳани чуқур биладиган мутахассислардан ташқари оддий инсонларни ўз имкониятлари, хусусиятлари билан ҳайратга солиб келмоқда.

Фалсафий жиҳатдан таъриф берилганда - СИ ўз номи билан “сунъийки”, чунки у инсон ақлий фаолияти, ижодий ёндашуви, яратувчилик, кашшофлик ва ихтирочилик қобилиятларининг ҳосиласи ҳисобланади. Агар, СИ нинг асоси компьютер технологиялари негизида яратилганлигини ҳисобга олганда бу кашфиётларни назарий асослари анча илгари, аниқроғи X-XI асрларда мусулмон шарқи олимлари томонидан яратилганини таъкидлаш ўринли. Хусусан, Муҳаммад ал-Хоразмий ва унинг издошлари томонидан асосланган ва ривожлантирилган риёзиёт илми (математика) мактабларининг хизматлари беқиёсдир. Бу ҳолни гарчи ҳозирги замон СИ ихтирочилари ва такомиллаштираётган мега компаниялар мутахассислари томонидан очиқ тан олингани айтилмаётган бўлсада, инкор ҳам этилгани йўқ.

Сунъий интеллект деган ибора амалда гарчи XX аср мўъжизаси сифатида талқин қилинсада, бу иборанинг асосий маъзини ташкил этган сунъийдаги “сунъ” сўзининг ўзига хос тарихи, фалсафий-мантикий изоҳи бор. Бу сўз ўзбек тилига араб тилидан кириб келган бўлиб, бу сўз Оллоҳнинг яратувчилик фазилати сифатида эътироф этилган. Аслида мумтоз адабиёт ва илоҳиёт манбаъларида бирламчи яратувчи Оллоҳ эканлиги сифатида истилоҳ қилинган. Масалан Алишер Навоий асарларида “сунъ” сўзи қуйидаги маъноларда истифода қилинган:

Сунъ – 1.яшаш, яратиш, иш, ҳунар, маҳорат; Худо [1.126].

2. Яшаш, яратиш; кудрат. 3. Иш-ҳунар[2.8-85].

Мисоллар:

Сунъ қалам чекмоқ- яратмоқ. Оллонинг яратувчилигига ишора.

“Лисонут-тайрда”

Сониким, чекти чун **сонъи** қалам,

Офарин тарҳини қилди рақам [3.281].

Ёки “Мезонул-авзон”да, “комил ҳамд ва вофир шукр ул **сонё**ғаким” деган фикр айтилган [4.43].

“**Сунъ**” “**сунъи наққош**”, “**сунъи қалам**”, “**сунъи наққоши**” “**наққоши сунъ**” каби сўз ва иборалар Аллоҳнинг олами ва оламдаги барча нарсаларни ўзининг сеҳрли, мўжизали қалами билан яратганини англатади. Наққоши сунъ ёки сунъи наққош – оламдаги турфа хил нарсалар, жонзодларни турли шакл шамоил, рангу –ҳусн билан яратилганига ишора қилинган. “Хазойин ул-маоний”да:

Не сунъингдин ажаб юз минг жаҳон бўлмоқ яна пайдо,

Не мулкингга халал юз минг жаҳондек бўлмаса пайдо [5.8]

“Лисон ут-тайр”да:

Сунъингга юз офарин, эй кирдикор,

Ғайр йўқ Сен – Сенки, дерлар ани бор [3.281].

Энди сунъий сўзининг Ғарб тиллари, хусусан, рус тилидаги “Искусственный” сўзи “искусство” [i.1] – санъат, маҳорат (ижодий, бадиий ижодда) маъносида қўлланилишига тўхталсак. Сўзнинг лотин тилидаги “**art**” [i.2] шакли, санъатни асосий ҳаракатга келтирувчи санъаткорларни яъни **арт**+истларни билдиради. Бу ерда мантикий хулоса шуки, кўплаб санъат турлари бўйича усталарини “**артист**” дейилиши, уларни айнан “санъат” сўзининг ўзагида сунъ сўзи борлигида. Аслида ўзбек тилида артист сўзини ўрнида санъаткор дейилса тўғрироқ бўларди. “Санъат”, “сунъаат”, “синоат” каби...

Ваҳоланки, сунъий интеллект ёки “ақл” ҳам инсоннинг яратувчилиқ, санъаткорлик фаолияти, фазилатининг ифодасидир.

“**Сунъий интеллект**” деганда, энг аввало, “инсон тафаккурининг маълум функцияларини такрорлайдиган, инсон томонидан яратилган воситалар тизимини ифодаловчи метафорик тушунча” тушунилади. «Сунъий интеллект» тушунчаси адабиётда турлича талқин қилинади. Бироқ, бу тушунчанинг иккита асосий маъносини ажратиб кўрсатиш ҳали ҳам мумкин:

1) ушбу ҳодисани тегишли, энг муҳим фанлараро, ҳар томонлама ўрганиш;

2) инсон ақл-заковати, унинг ақлий ва фикрлаш жараёнларини компютерда моделлаштириш ва тақлид қилиш, шунингдек, «**электрон мия**» ни яратиш, принципиал жиҳатдан “**инсон ақл-заковатидан устун турадиган техник қурилма**” деб талқин қилинади.

Адабиётда компьютер тизимининг қуйидаги характерли хусусиятлари одатда **“сунъий интеллект”** деб номланади [9, п. 5-11]:

мураккаб муаммоларни ҳал қилиш, катта ҳажмдаги маълумотларни сақлаш ва улар билан ишлаш имконияти;

- ташқи дунёнинг ўзига хос ички моделининг мавжудлиги;

- Ушбу модел вазиятни баҳолашда тизимнинг индивидуаллигини, нисбий мустақиллигини, тизимга сўровларни семантик ва прагматик талқин қилиш имкониятини таъминлайди;

- мавжуд билимларни кенгайтириш имконияти;

- дедуктив хулосалар чиқариш, яъни тизимда аниқ бўлмаган маълумотларни яратиш имконияти;

- бу сифат тизимга янги семантика ва амалий йўналишга эга бўлган ахборот структурасини қуриш имконини беради;

- ноаниқликнинг турли жиҳатлари билан боғлиқ вазиятларда ишлаш қобилияти, шу жумладан табиий тилни **«тушуниш»**;

- одам билан диалогик муносабатда бўлиш имконияти;

- мослашиш қобилияти ва ҳоказо.

Агар масалага янада фалсафий ёндашсак, қуйидаги ўринли саволлар туғилиши табиий:

- Биз ҳақиқатан ҳам сунъий интеллект билан боғлиқ барча шов-шувлардан четда қолдикми?

- Фалсафа бу барча янги назарий ишланмаларни дарҳол танқидий баҳолади. Ҳозирги муаммоларга жавоб бериш учун яратилган сунъий интеллект фалсафаси **«машиналарни фикрлаш»** ҳақида саволлар беради ва бу саволлар турли хил сунъий интеллект тадқиқотчилари, файласуфлар ва когнитив фаолият тадқиқотчиларининг манфаатларини акс эттиради. Бу саволларга жавоблар **«ақл»** ёки **«онг»** тушунчалари нимани англатишини ва қандай «машиналар» муҳокама қилинаётганига боғлиқ.

Кутилганидек, сунъий интеллект фалсафасидаги энг қизғин баҳс - бу инсон қўлини яратишда фикрлаш имконияти масаласи. Тадқиқотчиларни инсон онгини моделлаштириш фанини яратишга ундаган **“Машина фикрлай оладими?”** деган савол 1950-йилда А.Тюринг томонидан қўйилган эди. Бу саволга иккита асосий ва энг оммабоп қарашлар кучли ва заиф сунъий интеллект гипотезалари деб аталади.

«Кучли сунъий интеллект» атамасини Жон Сеарл киритган ва унинг ёндашуви қуйидаги сўзлар билан тавсифланади: «Бундан ташқари, бундай дастур шунчаки ақлнинг намунаси бўлмайди; «У том маънода инсон онги қандай маънода ақл бўлса, худди ақлнинг ўзи бўлади» [10].

Ушбу ёндашувдан фаркли ўлароқ, сунъий интеллектнинг заиф гипотезаси тарафдорлари дастурларга фақат инсоннинг когнитив қобилиятларини тўлиқ талаб қилмайдиган муайян муаммоларни ҳал қилишга имкон берувчи восита сифатида қарашни афзал кўрадилар.

Жон Сearл ўзининг «**Хитой хонаси**» деб номланган фикрлаш тажрибасида, ҳатто машҳур Тюринг тестидан ўтиш ҳам машинанинг ҳақиқий фикрлаш жараёнига эга бўлиши учун етарли мезон бўлмаслиги мумкинлигини кўрсатади. Бундан келиб чиқадики, фикрлаш хотирада мавжуд бўлган маълумотларни қайта ишлаш жараёни: таҳлил, синтез ва ўз-ўзини дастурлаш. Айнан шу позицияни америкалик олим Р.Пенросе эгаллаган, у ўзининг «**Императорнинг янги ақли**» китобида расмий тизимларга асосланган фикрлаш жараёнини олишнинг иложи йўқлигини таъкидлайди.

Шундай қилиб, кучли сунъий интеллект назарияси шуни кўрсатадики, компютерлар фикрлаш ва ўзларини алоҳида шахслар сифатида билиш (хусусан, ўз фикрларини тушуниш) қобилиятига эга бўлиши мумкин, аммо уларнинг фикрлаш жараёнлари одамларникига ўхшаш бўлиши шарт эмас. **Заиф сунъий интеллект назарияси** бу имкониятни рад этади.

Фалсафий адабиётларда «**сунъий интеллект**» тушунчасини муҳокама қилишда дўстона сунъий интеллект кўпинча тилга олинади. Бу сунъий интеллектнинг одамларга салбий таъсир кўрсатмайдиган фаразий тури сифатида таърифланади. Дўстона сунъий интеллектнинг кўплаб концепциялари нафақат инсониятга зарар етказиши, балки ҳар бир шахснинг истаклари ва эҳтиёжларини тўлиқ қондиришгача бўлган моддий ва ахборот таъминотини ҳам ўз ичига олади. Ушбу контекстда «дўстона» техник атама бўлиб, сунъий интеллект инсониятга меҳр ва яқинликни ҳис қилишини аниқлатмайди.

Сунъий интеллектнинг имкониятларини ниҳоят аниқлаш учун **фалсафа бевосита «интеллект» тушунчасини** белгилаши керак. Бу масала бўйича турли нуқтаи назарлар мавжуд. Аналитик ёндашув инсоннинг юқори асаб фаолиятини энг қуйи, бўлинмас даражага қадар таҳлил қилишни (юқори асабий фаолият функцияси, ташқи стимулларга элементар реакция, функция билан боғланган нейронлар тўпламининг синапсларини рағбатлантириш) ва бу функцияларни кейинчалик кўпайтиришни ўз ичига олади. Ақл-идрокнинг интеллектуал муаммоларни ҳал қилиш қобилияти деб таърифи мавжуд. Бу ерда интеллектуал вазифа деганда ҳал қилиш алгоритми маълум бўлмаган вазифа тушунилади. Яъни, сиз нолдан алгоритм яратишингиз керак бўлган вазифа. Масалан, исботланмаган теоремани исботлаш, илмий кашфиёт,

бадий фаолият ва ҳоказо. Баъзи экспертлар ақл-заковатни маълумотларнинг етарли эмаслиги шароитида оқилона, асосли танлов қилиш қобилияти деб ҳисоблашади. Яъни, интеллектуал дастур шунчаки маълум бир муқобил тўпламдан танлаши мумкин бўлган дастурдир, масалан, «агар чапга кетсангиз ...», «агар ўнгга кетсангиз ...», «агар тўғри кетсангиз ...» каби ҳолатларда қарарга бориш керак.

Сунъий интеллект ҳақидаги фалсафий мулоҳазалар ривожланишидаги табиий қадам бу концепция тушунчаларини махсус фалсафий фан - гносеология - фалсафа доирасидаги ишончли билимлар фанига киритиш эди. Ушбу мавзунини ўрганаётган файласуфлар сунъий интеллект бўйича муҳандислар томонидан берилган билим ва маълумотларни қандай қилиб энг яхши тарзда ифодалаш ва улардан фойдаланишга оид саволларга ўхшаш саволлар билан курашмоқда.

Сунъий интеллект муаммолари бўйича фалсафий тадқиқотлар доирасидаги энг қийин масала ахлоқийдир. Замонавий файласуфлар эркин ҳаракат алгоритмига эга машиналарни ишлаб чиқувчилар дуч келадиган бир қатор ахлоқий саволларни таклиф қилишади. **Буларга қуйидагилар киради:**

- агар келажакда машиналар мулоҳаза юрита, ўз-ўзини англай оладиган ва ҳис-туйғуларга эга бўлса, у ҳолда одамни инсон ва машинани нима қилади?;

- Агар келажакда машиналар ўзини ўзи англаб, ҳис-туйғуларга эга бўлса, улардан фойдаланиш мумкинми ёки биз уларга ҳуқуқлар беришимиз керакми?

- Агар келажакда машиналар фикр юрита олса, одамлар ва машиналар ўртасидаги муносабатлар қандай ривожланади?

- Бу масала санъат асарларида одамлар ва машиналар ўртасидаги қарама-қаршилиқ мисолида бир неча бор кўриб чиқилган.

Аммо шуни таъкидлаш керакки, инсон нафақат онгли мавжудот, балки онгсиз ҳамдир;

нафақат оқилона, балки мантиқсиз ҳам. Инсон «мен»ининг шаклланиши узок вақт давомида тажриба ва билим орқали шахсининг шаклланиши билан содир бўлади. Айтиш керакки, фақат инсон «мавжуд», акс эттиришга, ўзини атроф-муҳитдан ажратишга қодир. Биологик ихтисосликка эга эмас [11.3], у воқеликни барча хилма-хиллиги ва қарама-қаршиликлари билан идрок этади. Инсоннинг ўзи «**соф диалектик**» мавжудотдир, лекин у бошқа биологик турларга нисбатан «**етарли бўлмаган мавжудот**» бўлишидан ташқари, у «**руҳий мавжудот**» ҳамдир, чунки у нафақат маънавий ва ахлоқий қадриятлар ва қарашлар, қарашлар ва мулоҳазалар тўпламига, балки унга нисбатан **ноаниқ эътиқодга** эга. Фақат инсон ўз борлигининг ҳақиқатини

билишга интилади ва уни трансцендентал (*ҳодисаларни тажриба билан емас, балки ақл-идрок билан тасаввур қилиш мумкин, ақл-идрок тажрибадан илгари мавжуд бўлган, тажриба учун шароит яратади деб тушунувчи идеалистик фалсафий талимот*) призма орқали кўриши мумкин ва ҳар доим ҳам оқилона тушуниш орқали тушунтириб бўлмайди. **Шунинг учун биз ўзимизга савол беришимиз мумкин:**

- сунъий интеллект такомиллашган сари, одамлар каби маънавиятни тушуна оладими?

- У нафақат ўзини шахс сифатида танибгина қолмай, балки айна пайтда инсон каби мавжуд бўла оладими?

Шу ўринда масаланинг яна бир томонига эътибор қаратиш лозим. Инсон сунъий муҳит - маданият яратувчиси сифатида, шунингдек, энг муҳим алоқа воситаси - тилнинг яратувчиси бўлиб, у орқали ўз фикрлари, ҳис-туйғулари ва тажрибаларини ифода этишга интилади. Бироқ, у инсоннинг бегоналашишига ҳам ҳисса қўшади, чунки тилнинг қашшоқлиги алоҳида шахсларнинг ҳақиқий тажрибаларини тўлиқ ифодалашга имкон бермайди. Сунъий интеллект имкониятлари фаол қўлланиладиган замонавий интернет маконида ахборот тизимлари фойдаланувчи томонидан киритилган тил маълумотларини комплекс таҳлил қилиш ва қайта ишлашни амалга оширади. Улар сўровга жавоб беришнинг энг мақбул вариантларини танлашга, сўралган ва мавжуд маълумотлар ўртасидаги боғлиқликни ўрнатишга ҳаракат қилишади, лекин механика, ҳатто такомиллашганда ҳам, механикадан ташқарига чиқа олмайди, чунки у учун ҳам тил бегоналашдир.

Шундай қилиб, сунъий интеллектни ўрганишдаги фалсафий масалалар нафақат қатъий белгиланган тадқиқот доирасига эга эмас, балки сунъий интеллект ҳақидаги билимларни кенгайтириш билан бирга доимий равишда кенгайиб бормоқда.

Одамларнинг маълум бир фаолиятда одамни алмаштиришга қодир бўлган сунъий механизмлар ҳақидаги тарихий маълумотлари, энг муҳими, янги ҳаётнинг яратувчиси бўлиш, янги, илгари эшитилмаган нарса - жонли жонсиз материяни яратиш қобилиятига айланди. Кейинчалик, бу билимларнинг барчаси илмий назариялар куролига ўралган бўлиб, натижада «сунъий интеллект» назарияси яратилди. Кибермаконнинг кенг қўламли ривожланишидан нимани кутиш мумкин? «Клонлар», терминаторларнинг хужумлари ёки шунга қарамай, фикрлаш машиналари ва инсоният ўртасидаги дўстона муносабатлар, қанчалик парадоксал туюлиши мумкин. Бу саволга жавоб, эҳтимол, яқин келажакда топилади.

СИ нинг ижобий жихатлари – (агар дастурий тизимининг мукамаллиги таъминланган тақдирда):

- Ақлий (интеллектуал) ўйинлар(шахмат, шашка ва бошқа)да аксар ҳолларда инсондан устун келиши;
- энг мураккаб ҳисоблаш(қўшиш, ариш, бўлиш, кўпайтири каби) амалларини тез ва тўғри амалга ошириши;
- инсон имконияти даражасидан тезкор, юқори аниқликликда ва тўғри бажариши;
- робот қурилмалар ҳам анаънавий инсон томонидан бажариб келаётган амалларни бежирим ва нуқсонсиз бажариши;
- илгарилари катта оворагарчилик, узоқ вақт йўқотиш эвазига бажариладиган ҳужжатлар билан боғлиқ, лицензия ва бошқа рухсатномлар, визалар, гувоҳнома, паспорт, ҳорижга кириш, чиқиш паспорти, ҳайдовчилик гувоҳномлари ва бошқаларни осонлик билан расмийлаштирилиши;
- Ижтимоий ҳаётдаги кўплаб ижтимоий-сиёсий ва ҳуқуқий муносабатлар СИ воситасида ташкил этилиб олиб борилмоқда;
- Ижтимоий сўровномалар(афсуски улар аксари ҳақиқатдан йироқ натижаларга асосланган);
- ОТМ га кириш имтиҳонлари, етуклик даражаларини белгиловчи бошқа имтиҳон ва синовларни тест ёки бошқа тарзда топшириш;
- Таълим соҳасидаги айниқса Ўзбекистон ҳаётидаги сўнгги янгиликдан бири масофавий таълим шаклини қонунийлашуви;
- Ҳозирда бевосита амалий фаолият шаклида роботлар томонидан емакхоналар, ресторанларда хизмат кўрсатишдан, тиббиёт соҳасида инсон аралашувисиз мураккаб жарроҳлик амалиётларигача бўлган мураккаб амаллар бажарилаётганини эътироф этиш мумкин;
- Агар ритмик жихатлар дастурий тизимга киритилган ҳолда шеърлар ва иншолар, ҳатто насрий ёки назмий асарлар ёзиш ва ҳоказо.

Лекин, сунъий интеллектнинг инсон ва унинг онг тафаккуридан фарқли жихатлари шундаки:

- Сунъий интеллект биринчида инсон эмас;
- У инсон каби мустақил ва табиий фикрлаш қобилияти ва фазилатига эга эмас;
- Унда инсон каби ҳиссий хусусиятлар, хаяжон, раҳм-шафқат, уят-номус, шарм-ҳаё каби фазилатлар йўқ. Агар шу фазилатлар дастурланса улар фақат шартли сахнавий тарзда “ролини” ўйнаб бериши мумкин;

- СИ да илҳом, табиий, бадий маҳорат мавжуд эмас. Фақат, дастурий имконият доирасида ритм ва рифмик дарстур асосида асар ёзиш, сурат яратиши мумкин;
- Тарихий шахсларнинг қиёфасини яратиш, тарихий воқеаларнинг тахминий манзараларини чизиб бериши мумкин ва ҳоказо.

Хулоса сифатида шуни айтиш мумкинки, нима бўлганда ҳам биз бу каби “Мўъжиза”ларни шунчаки истеъмолчиси ва охир оқибат унинг емишига айланувчи томошабини бўлган оломонлик дунёқараши даражасида қолиб кетишимиз керак эмас. Балки, шу каби ихтироларни яратувчилари, ишлаб чиқарувчиларига айланиб, уни нафақат ички эҳтиёжлар учун, балки, минтақа ва ҳатто жаҳон миқёсида таъминловчи мақомига эришсак шу бизни қониқтиради. Бу жиҳатдан Хитой, Ҳиндистон, Япония каби давралардан намуна оладиган, ўрганадиган ишлар жуда кўп деб ҳисоблаймиз. Чунки, гарчи бу каби ихтиролар бошқа мамлакатларда амалга оширилган бўлсада, ҳозирги пайтда компьютер, интернет ва хусусан сунъий интеллект соҳасидаги ютуқлар, асосий марказлар шу мамлакатларга кўчган.

Зеро, машҳур “Аловиддинни сеҳрли чироғи” эртагида айтилган ҳикматда айтилганидек туш ўнг бўлмас, ўнг туш бўлмас дейилганидек, сунъий интеллект табиий инсоннинг бирламчи онги эмас. У ўз номида англаниганидек сунъий ақлдор. Сунъий интеллект такомили ёки инқирози инсон тафаккурига боғлиқ. Шундай экан, инсонни ақл-тафаккурини мукамаллаштириш чораларини кўриш керак. Бунинг учун, таълим ва тарбия жараёнларини услубий, мазмун-моҳиятини бойитиш, таълим жараёнларини ҳар хил бюракратик тўсиқлардан, дабдаба ва ҳашамдорлик, ҳўжақўрсинчилик иллатларидан холди қилиш керак. Жаҳолат даврларига ўхшаб инсон ўзи яратган ашёларга синиғишга ўхшаб СИ га ҳам сиғинишга олиб бориш ярамайди.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI (REFERENCES)

1. АНАТИЛ. 3 жилд. – Тошкент: “Фан”, 1983. – Б. 126.
2. Норов Т.О. “Алишер Навоий борлиққа оид қарашларининг фалсафий-концептуал таҳлили”: Монография. – Тошкент: “IQTISODIYON”, 2023. - Б. 84-85.
3. Навоий Алишер. Лисон ут-тайр. МАТ: 20 томлик. 12 т. - Тошкент: “Фан”, 1997. – Б. 281.
4. Навоий. А. МАТ: 20 томлик. 16 т. Мезон ул-авзон. - Тошкент: “Фан”, 2000. – Б. 43.

5. Навоий Алишер. МАТ: Хазойин ул-маоний. 20 жилдлик, 5 жилд. – Тошкент: “Фан”, 1991. –Б. 8.
6. Навоий Алишер. Лисон ут-тайр. МАТ: 20 томлик. 12 т. - Тошкент: “Фан”, 1997. – Б. 281.
7. Искўсство. <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
8. Арт. <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%80%D1%82>
9. Орешников И.М., Шкерина Т.И. Философские размышления о проблеме искусственного интеллекта // «Философия образования», № 4, 2017 г. – С. 5-11
10. Искусственный интеллект: различные взгляды на проблему // В мире науки. (Scientific American. Издание на русском языке). 1990. № 3 / <http://www.raai.org/library/books/sirl/ai.htm> - дата обращения 20.04.2025 г.
11. Андрюшина Л.В. Человек как культурное животное в немецкой антропологии начала XX века // Ученые записки Орловского государственного университета. Серия: Гуманитарные и социальные науки. 2014. №5.

Интернет манбалар:

1. Искўсство. <https://ru.wikipedia.org/>
2. Арт. <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%80%D1%82>